

УДК 801.73

Петро Гусак

ФІЛОСОФСЬКА ГЕРМЕНЕВТИКА ЯК НАУКОВИЙ ПІДХІД ДО ДОСЛІДЖЕННЯ БІБЛІЙНИХ ТЕКСТІВ

Змісти, наявні в біблійних текстах, є даними, доступними для раціонального пізнання, й тому – об'єктом філософської герменевтики текстів як таких. Беручи до уваги понадчасовий тип існування текстів, дослідник прагне дізнатися, «як воно властиво є», виходячи з прямого значення тексту й спираючись на філологічний факт, що слова мають своє первісне значення, яке правильно відображає речі і змісти дійсності. Раціональна рефлексія чинить об'єктом дослідження традицію «самого такого тлумачення текстів» та вислови авторитету, виходить за їх рамки та перевіряє їхню беззакидність. Така перевірка є «розумною службою» (пор.: Рим 12, 1): використанням рефлексивної здатності розуму, який належить до особовості людини як образу Божого.

Ключові слова: тексти як дані, раціональне пізнання, пряме значення, стани речей у дійсності, змістовна єдність, герменевтичне коло, мотивація текстуальних формулювань, раціональна рефлексія, традиція, авторитет, критика ідеології, розумна служба.

Гусак П.

ФИЛОСОФСКАЯ ГЕРМЕНЕВТИКА КАК НАУЧНЫЙ ПОДХОД К ИССЛЕДОВАНИЮ БИБЛЕЙСКИХ ТЕКСТОВ

Содержания, присутствующие в библейских текстах, являются данными, доступными рациональному познанию, и поэтому – объектом философской герменевтики текстов как таковых. Принимая во внимание сверхвременной тип существования текстов, исследователь стремится узнать, «как оно на самом деле есть» исходя из прямого значения текста и опираясь на филологический факт, что слова имеют свое первичное значение, верно отображающее вещи и содержания действительности. Рациональная рефлексия делает объектом исследования традицию «именно такого толкования текстов» и изречения авторитета, выходит за их рамки и проверяет ихнюю безупречность. Такая проверка является «разумным служением» (см.: Рим 12, 1): использованием рефлексивной способности разума, который принадлежит личности человека как образа Божия.

Ключевые слова: тексты как данные, рациональное познание, прямое значение, состояния вещей в действительности, содержательное единство, герменевтический круг, мотивация текстуальных формулировок, рациональная рефлексия, традиция, авторитет, критика идеологии, разумное служение.

Husak P.

PHILOSOPHICAL HERMENEUTICS AS SCIENTIFIC APPROACH TO THE INVESTIGATION OF BIBLICAL TEXTS

Contents, present in biblical texts, are data, accessible to rational knowledge, and hence – object of philosophical hermeneutics of texts as such. Taking into account the supra-temporal way of existing of texts, a researcher is akin to know, “how it is indeed”, coming out of the direct meaning of text, and basing on the philological fact, that words have their primary meaning, which correctly reflects things and states of affairs in reality. A rational reflection makes to its research’ object the tradition of “exactly such interpretation of texts” and spellings of authorities, goes beyond their frames and checks them on their unimpeachability. Such checking is a “reasonable service” (cf.: Rom 12, 1): usage of the reflexive ability of reason, which belongs to human personhood as image of God.

Key words: texts as data, rational knowledge, direct meaning, states of affairs in reality, content’s unity, hermeneutical circle, motivation of textual formulations, rational reflexion, tradition, authority, critics of ideology, reasonable service.

Старозавітний юдаїзм та сучасне християнство мають до певної міри спільне *Священне Писання* (спільні з юдаїзмом тексти – «Старий Завіт» – є для християнства, так би мовити, «першою частиною» всього Писання), у якому викладені підстави для зв'язку з трансцендентним надприродним, правила культового поклоніння Йому, а також – змісти про саму людину, її походження, природу й актуальний (як на час написання текстів, так і понадчасовий) стан та моральні принципи, норми і правила, якими людина повинна в цьому зв'язку керуватися.

Оскільки згадані змісти, наявні в біблійних текстах, є даними, доступними для раціонального пізнання, осмислення й сприйняття, й тому, як і всякі інші дані, можуть стати об'єктом суто філософського розгляду. (Сприйняття вірою вже передбачає як раціональну природу того, хто вірить, так і – при-

наймні часткове – раціональне пізнання й осмислення змістів віри. Це було показано багатьма дослідниками в інших контекстах. Див., наприклад: Св. Ансельм Кентерберійський. Прослогіон, або енцикліку папи Івана Павла II «Віра і розум», 14.09.1998). Такий розгляд зветься *філософською герменевтикою*, зрозумілою як мистецтво тлумачення, вияснення і перекладу текстів як таких. (Оскільки переклад є теж тлумаченням, тільки в іншій мові, то він – подвійне вияснення, яке передбачає розуміння змісту у вихідній мові) тексти – тобто, *текст* загалом теж є *данім*. Тому, слідуючи за гаслом раннього (до 1903 року) Едмунда Гуссерля: «Назад до самих речей!», потрібно неупереджено (*sine ira et studio*, згідно з висловом римського історика Корнелія Таціта) підходити до «речей», тобто до тексту як до *даного* й досліджувати, *що* він, властиво, говорить. Це повинно бути провідною ідеєю філософського підходу до Біблії: хоча дослідники текстів та біблісти багаторазово досліджували Біблію й написали про неї вартісні твори, потрібно їх належно оцінити, але водночас облишити й підійти до тексту наново. При цьому необхідно визнати те, що є об'єктивно добрим і правильним (природу людини, її цілісність, її богообразність, об'єктивно чинний зміст моральних норм...), а з другого боку – вияснити те, що об'єктивно мало часово чи територіально обмежену чинність: такий підхід, власне, й означає дійти «до самих речей», до їхньої істинності – *wie es eigentlich gewesen war* (нім.: «Як воно властиво було») – афористичний вислів німецького історика Леопольда фон Ранке, 1795–1886), чи точніше – беручи до уваги понадчасовий тип існування та чинність текстів узагалі, а тим паче біблійних текстів – *wie es eigentlich ist* (нім.: «Як воно властиво є»). І якщо принцип: «*Любити правду всю і у всьому!*» (*Diligere veritatem omnem et in omnibus!* – гасло Міжнародної академії філософії в Князівстві Ліхтенштайн) повинен бути керівним для кожного дослідника, то він застосовний і до дослідження священних текстів. Таким чином, започаткована згаданим гаслом раннього Едмунда Гуссерля *реалістична феноменологія*, будучи застосованою до текстів як до *даних*, стає *філософською герменевтикою* як методом дослідження. (Реалістична феноменологія, яка зберігає свою неперервність через Геттінгенський філософський гурток, Зальцбурзький філософський гурток довкола Бальдуїна Шварца аж до Міжнародної Академії Філософії у Князівстві Ліхтенштайн і філософського гуртка Українського католицького університету у Львові, стверджує, що феномени («явища») даних певного типу (так званих «необхідних сутностей») є самоодкровенням буття, тобто вони представляють дані такими, якими вони за своєю суттю є, і при їхньому пізнанні помилка виключена).

Як вихідне дане, потрібно розглядати передусім *пряме значення тексту* («буквальне», «дослівне»), спираючись на філологічний факт, що *слова* (лексеми і семеми) мають своє первісне значення, що вони опосередковано через логічний рівень *понять* первісно й правильно відображають *речі* та *змісти дійсності*, як і *речення* на рівні мови – так само опосередковано через логічний рівень суджень відображають *стани речей у дійсності*. (Ось як про це говорить Йорг Шрайтер: «Стосовно значень слів ... вважалося ..., що їх не слід плутати з психічними пережиттями, з психічним змістом свідомості, наприклад, з представленнями, які виникають та відбуваються, як тільки людина вимовляє слово. Виходячи з цих правильних міркувань, Гуссерль дійшов висновку, що значення мусить бути чимось суттєвим, – «узгодженням, відповідним до сутності», яке потрібно розуміти структурно. І тільки тому, що суб'єкт наділений здатністю до такого узгодження, є можливими всезагальність, об'єктивність та значення» (переклад наш – П. Г.) [1, с. 125]). Це стосується також і тексту як змістовної (сміслової) єдності (англ.: *meaning unit*, гр. *περικοπή* («перикопа»), або ж *пароція* («паремія») – вибраний текст для богослужбових читань) в літургійному слововжитку), тобто сукупності речень, об'єднаних спільною смисловою темою, яка відображає тематичну ситуацію – реальну, або, принаймні, можливу. (У цей спосіб існує надія розірвати так зване «герменевтичне коло», згідно з яким ціле отримує свій сенс із частин, а частини – щойно завдяки цілому: на противагу до думки Фрідріха Шляєрмахера, котрий уважав, що так зване «герменевтичне коло» завжди існуватиме, та відкидав як помилковий будь-який догматичний Канон, який би визначав інтерпретацію Святого Письма у світлі того чи іншого церковного вчення й так міг би це коло розірвати. З подібних підстав Шляєрмахер відкидав алегоричну інтерпретацію, яка припускає існування якогось невластивого змісту також і в текстах, що не є притчами чи особливими літературними жанрами, бо нею відкриваються двері для довільності чи сваволі герменевта: адже таким чином з усякого тексту можна «вчитати» будь-що [2, с. 122]. Згідно з думкою Шляєрмахера неможливо наперед канонічно визначити, як потрібно інтерпретувати цю чи інші книги Біблії. Тому розуміння мусить певним чином рухатися по колу, намагаючись витлумачити ціле з частин, а частини – на тлі та в межах цілого. Через те, розуміння ніколи не доходить до вичерпного завершення: воно є постійним поглибленням [1, с. 90]. Шляєрмахер мав би тут слушність, якщо б ішлося про справді *свавільну* інтерпретацію. Певний вихід зі ситуації пропонувало би твердження Учительського Уряду Католицької Церкви (Магістеріуму), згідно з яким не будь-який інтерпретатор, а Церква, у якій присутній Святий Дух, має право інтерпретувати Святе Письмо. Відповідно до цього католицька інтерпретація була б єдино правильною, тому що Святий Дух не може помилятися. На практиці ж це завжди конкретні, уповноважені Магістеріумом біблісти, які розпрацьовують тлумачення, а потім їхні результати Магістеріум (наприклад, *Конгрегація у справах віровчення*) або потверджує, або відкидає. Праця конкретних біблістів привносить в інтерпретацію, помимо дії Святого Духа, відчутний людський елемент).

Усі подальші значення слів, речень і тексту – «речеве» (духовне, містичне, метафоричне та алегоричне), «достосоване» (аналогічне) та «виснуване» (як результат логічних висновків із буквальных текстів) – можливі тільки тоді, коли пряме значення має сенс, а не є беззмістовним набором фонем чи графем. (Поділ значень тексту на «буквальне», «речеве», «достосоване» й «виснуване» взято із: «Загальні відомості про Біблію» [3, с. XI]). Як допоміжний засіб, можна застосовувати там, де це потрібно, етимологічний аналіз імен і топонімів, тому що деколи лише він допомагає збагнути первісну дійсність, зрозуміти мотивацію текстуальних формулювань, а побічно – визначити культурний контекст і час появи тексту.

Віруючі християни-католики усвідомлюють, що згідно з ученням Католицької Церкви біблійні тексти містять Боже Об'явлення і є Святим Письмом, а значить – богонатхненними. Тому в дослідженні є необхідним належний та обережний підхід до досліджуваних текстів. Однак, виходячи з філософської позиції, необхідно дистанціюватися від їхньої богонатхненності (адже питання богонатхненності належить не до компетенції філософії, а до сфери богословських досліджень), і піддати філософсько-герменевтичному дослідженню їхній «людський бік», записаний людською мовою (разом з особливостями їх стилю і форми та намірами їхніх людських авторів). Або, висловлюючись по-філософськи, потрібно методологічно «винести за дужки» питання богонатхненності біблійних текстів. Такий методологічний прийом відіграє функцію, подібну до тієї, що її має відомий картезіанський сумнів у «Метафізичних розмислах». Як і в *Рене Декарта*, він не є виразом світоглядного скептицизму дослідника, а лише допоміжним засобом для віднаходження істини: бо інакше, підхід із позиції віри до тексту як до *a priori* богонатхненого формує наперед поставу читача, спонукаючи його інтерпретувати текст у традиційному, поширеному в християнських колах, тобто практично наперед визначеному сенсі й особливо – просто пропускати чи полишати поза увагою «незручні» місця, наприклад, під час вибору «паремій» для літургійних цілей. (У сенсі історичного «перенесення себе» в ситуацію первісного читача це означає: потрібно поставити себе, наприклад, у становище неініційованого в єврейській синагогальній культ грека з Александрії, з дофілонівських часів, який бере до рук Біблію у Перекладі Сімдесятьох (Септуагінту), читає і намагається зрозуміти). Водночас потрібно пам'ятати, що кожна істина й кожна справжня цінність свідчать про «переможну метафізичну дійсність» [4, с. 151; 157]. Також як філософи, дослідники повинні бути готові визнати, що «усякий досконалий дар згори сходить від Отця світла» (Як. 1, 17). Однак таке визнання можливе тільки *a posteriori*, тобто тільки після проведеного дослідження.

Згідно з *Юргеном Габермасом* сила раціональної рефлексії (а саме нею є за своєю суттю філософський підхід до Біблії) може вчинити об'єктом дослідження також і традицію (наприклад, традицію саме такого тлумачення біблійних текстів у християнстві та юдаїзмі, або тій чи іншій християнській конфесії), вийти поза її межі та перевірити її беззакидність [5, с. 47–48]. Так само й з *авторитетом*, який офіційно тлумачить біблійні тексти, й тлумачення якого вірні повинні приймати «у послусі віри» (див.: *Lumen gentium*, 25; Катехизм Католицької Церкви, §§ 890–892). Навіть якщо справжній авторитет виводить свої повноваження із історично неперервного стосунку до Бога чи до засновника традиції, й на тій підставі може бути більш знаючою й компетентнішою інстанцією з ширшим поглядом на речі, то і його висловлювання можуть стати об'єктом рефлексії й бути перевіреними згідно із зовнішньою до нього нормою [5, с. 48–49], наприклад, відповідно до об'єктивної ціннісної шкали добра і зла. Тільки так узагалі можливо відрізнити справжній авторитет від фальшивого, який неслухно присвоює собі цю гідність. Таким чином, філософська герменевтика піддає критиці кожен світогляд, який став *ідеологією*, й або цілком забороняє піддавати рефлексії свої змісти (такими є тоталітарні ідеології), або допускає рефлексію лише в обмеженій мірі, дозволяючи своїм адептам рефлексувати тільки в наперед заданих межах обов'язкової системи поглядів, однак пізнавальний вихід зі самої системи з наміром піддати рефлексії її як ціле й перевірити істинність та зрозумілість її засновків вважається таким, що заслуговує на покарання і/або викликає погрози [5, с. 51–53]. Врешті рефлексивна перевірка авторитетних висловів є *λογική λατρεία* (гр.: розумною службою) – «Богослужінням, яке узгоджується з вічним Словом та нашим розумом (пор.: Рим 12, 1)» [6], бо здатність до рефлексії є одним із аспектів розуму, який належить до особовості людини як образу Божого, й тому ним можна і потрібно користуватися.

Література:

1. Schreier Jörg. Hermeneutik – Wahrheit und Verstehen / Jörg Schreier. – Berlin : Akademie-Verlag, 1988.
2. Ineichen Hans. Philosophische Hermeneutik / Hans Ineichen. – Freiburg/München : Verlag Karl Alber, 1991.
3. Святе Письмо Старого та Нового Завіту. Повний переклад о. Івана Хоменка, здійснений за оригінальними єврейськими, арамейськими та грецькими текстами. – Editorial Verbo Divino: Madrid, 1990.
4. Гільдебранд Дітріх фон. Етика / Дітріх фон Гільдебранд. – Львів : Вид. УКУ, 2002.
5. Habermas Jürgen. Zu Gadamer's «Wahrheit und Methode» / Jürgen Habermas // Theorie-Diskussion Hermeneutik und Ideologiekritik. Mit Beiträgen von Karl-Otto Apel, Claus v. Bormann, Rüdiger Bubner, Hans-Georg Gadamer, Hans-Joachim Giegel, Jürgen Habermas. – Frankfurt am Main : Suhrkamp Verlag, 1980.
6. Benedikt XVI. Ansprache im Treffen mit den Vertretern aus dem Bereich der Wissenschaften an der Universität Regensburg, 12.09.2006. – http://www.vatican.va/holy_father/benedict_xvi/speeches/2006/september/documents/hf_ben-xvi_spe_20060912_university-regensburg_ge.html.